

- узагальнення експертної та слідчої практики і поширення передового досвіду виявлення криміногенних обставин при використанні спеціальних знань;

- проведення методичних занять з оперативними працівниками з метою ознайомлення із зовнішнім виглядом та властивостями типових наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів для використання в їх подальшому розпізнаванні та вилученні;

- залучення експертів-хіміків при проведенні огляду затриманих осіб, участі в огляді місць подій, обшуку та інших слідчих діяч;

- створення в експертно-криміналістичних підрозділах колекцій напівсинтетичних і синтетичних наркотичних засобів з метою визначення джерела їх надходження;

- проведення оперативно-розшукових заходів з працівниками дізнання по аптеках і установах, у яких можуть зберігатися і реалізовуватися наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

- повідомлення керівникам слідчих підрозділів про помилки, допущені при постановці питань для розв'язування експертам;

- проведення загальних нарад з працівниками слідства, що спеціалізуються на злочинах по наркообігу, судьями, прокурорами й експертами;

- зміцнення підрозділів, зайнятих безпосередньо боротьбою зі злочинами у сфері наркообігу кваліфікованими кадрами;

- розробка нових методик по визначенню сучасних наркотичних засобів, аналізу розвитку науки і процесів, що відбуваються у сфері незаконного обігу наркотиків. Необхідно навчитися прогнозувати можливу появу тих або інших синтетичних наркотиків, а розробкою методик по їх виявленню, під егідою Постійного Комітету по контролю наркотиків можуть зайнятися експертні підрозділи органів внутрішніх справ.

Надійшла до редколегії 13.02.2000

Список літератури:

1. Фридман И.Я. Исходная информация для профилактической работы судебных экспертов// Криминалистика и судебная экспертиза. вып.31. К., 1985. С.32-37.
2. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1999.
3. Фридман И.Я. О круге профилактических задач, решаемых в судебно-экспертных учреждениях// Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 43. К., 1991.С.50-54.

О.О.Мислива

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ

Часом виникнення трансплантології можна вважати сиву давнину, коли давньоіндійські лікарі пришили злочинцю ніс, вирізавши з чола шматок шкіри необхідного розміру. Хоча хірурги намагались використовувати тканини людини ще в XV–XVI ст., такі операції мали епізодичний характер. Наприкінці

XIX ст. пластичні втручання отримали перше науково-теоретичне обґрунтування (М.І. Пірогов, 1854; Ollier, 1867; С.І. Богдановський, 1861 та ін.).

XX ст. в розвитку медицини називають ерою трансплантації або ерою штучних органів. За прогнозами фахівців, у недалекому майбутньому кожне друге хірургічне втручання буде трансплантологічним. В Україні, до речі, діють чотири центри трансплантації – в Донецьку, Запоріжжі, Львові та Києві [1]. Використовується все, що має тіло живої людини чи трупу – від волосся до п'яtkового жиру. Щорічно в Україні трансплантації ендокринних культур потребують 8000 громадян, нирок - 2500, печінки - 1500, серця - 1000, кісного мозку - 600 [2, с.10].

Безумовно, за наявності дефіциту донорського матеріалу для пересадки відсутність норм, що регулюють цей процес, дає можливість скористатись ситуацією у злочинних цілях для отримання прибутків. Виник так званий “чорний ринок...”, на якому людські органи продаються за високими цінами” [3, с.39]. Із останніх повідомлень ЗМІ: Херсонською обласною прокуратурою було порушено кримінальну справу на громадянина М.М. Манець, який з березня по липень 1992 р. відправив до США 420 кг кісток людського походження загальною вартістю 13,5 тис. доларів. Справу було припинено на цілком законних підставах, оскільки за чинним законодавством органи та інші анатомічні матеріали не належать до заборонених до переміщення через кордон предметів [4, с.6].

В організаційно-правовому відношенні питання хірургічної трансплантології намагались вирішити на відомчому рівні ще за часів Радянського Союзу. Наприклад, положення постанови “Про професійну роботу і права медичних працівників” (1924 р.) лише окреслювала деякі несуттєві питання трансплантації, але це сприяло подальшому розвитку норм у цій галузі. Постанова “Про порядок здійснення лікувальних і хірургічних операцій... по пересадці роговиці очей від померлих, переливанню крові, пересадці окремих органів...” (1937 р.), встановила допустимість вилучення органів та тканин у трупа людини [5]. Пізніше, у 60 - 70-х рр. питання вивчення проблем трансплантації органів та тканин розглядались у рішеннях Міністерства охорони здоров'я СРСР [6, с.89].

Спроба створити ефективне правове регулювання в галузі трансплантології в Україні 90-х рр. виявилась невдалою. Про це свідчать неузгодженість та суперечливість норм прийнятого 16 липня 1999 р. Закону України “Про трансплантацію (пересадку) органів та інших анатомічних матеріалів людини”, який визначив умови і порядок застосування трансплантації органів або анатомічних матеріалів від живих донорів та трупів [7]. Порушення законодавства про трансплантацію, відповідно до ст.80 Основ Законодавства України про охорону здоров'я, передбачає встановлення цивільної, адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової відповідальності (ст.24). Внесена до Кримінального кодексу України спеціальна норма щодо відповідальності за заволодіння людиною з метою вилучення органів або тканин для трансплантації чи насильницького донорства (ст.124-1 КК України), внаслідок необґрунтованого прийняття вважається науковцями “мертвою” [8].

На фоні погіршення соціально-економічної ситуації в країні трансплантація негайно ввійшла у сферу інтересів криміногенного середовища. Поширилися такі види правопорушень та злочинів, як торгівля людьми, вбивства на замовлення [9], вчинення різноманітних угод від купівлі – продажу органів та анатомічного матеріалу до незаконного їх вилучення у живих (чи трупів) шляхом заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства, викрадення людини, незаконного аборту. Незаконні аборти, за статистикою, у 93% вчинюються з корисливою метою [9, с.17].

Республіканський центр медицини катастроф наголошує, що потенційними жертвами-донорами в Україні є соціально незахищені верстви населення: безпритульні, бідні, діти. Про це свідчить динаміка розповсюдження продажу дітей як в Україні (“Львівська справа”, “Одеська справа” та ін.) [11], так і у світі. Центр кримінологічних досліджень Латвії оприлюднив шокуючі дані: не одну сотню латвійських дітей продано на Захід [12].

Зрозуміло, що для обґрунтування необхідності криміналізації (прийняття нових кримінально-правових норм) діянь в досить складній медичній сфері – трансплантології – замало визначити кількість суспільно небезпечних діянь, їх розповсюдженість та георозташування. Треба показати обумовленість її економічними, політичними та соціально-психологічними явищами в суспільстві, тобто визначити **підстави криміналізації** норм, які будуть передбачати склад злочинів у сфері трансплантації.

1. Сучасний науково-технічний прогрес свідчить про появу нових методів трансплантації, зокрема – методу клонування. Трансплантологія буде і надалі розвиватись – це безумовно. Нові форми втручання до організму людини є предметом етичних, філософських, соціологічних та релігійних спорів про можливість їх застосування. З одного боку, розвиток технологій створює подальші умови для вирішення проблем збільшення терміну життєдіяльності людини, а з іншого – обумовлює можливість нових видів зловживань та злочинів у цій сфері. Лише правові норми, які забезпечуються державою і є загальнообов'язковими, можуть задовольнити вимоги, зокрема і конституційні гарантії, належного регулювання у цій сфері. Тому, на наш погляд, з'явилась вимога створення певних правових норм у сфері трансплантології з метою попередження небезпеки протиправного застосування досягнень наукового прогресу в сучасній медицині.

2. Важливими об'єктивними передумовами необхідності криміналізації діянь є їх суспільна небезпека та необхідність попередження і ліквідації розглядуваних нами злочинів [13; 14].

Аналіз усіх галузей чинного національного законодавства виявляє відсутність норм, які б називали правопорушеннями чи злочинами хірургічні втручання до тіла людини на порушення Закону “Про трансплантацію...”, хоча такі “злочини існують об'єктивно – до, поза і незалежно від будь-якої оцінки законодавця” [15, с.103]. Суспільна небезпека злочинів у сфері трансплантології очевидна, оскільки полягає, насамперед, в посяганні на важливі блага, що охо-

роняються: людину, її життя і здоров'я, а так само гідність і тілесну недоторканість, які визнано найвищою соціальною цінністю в Україні. Небезпека посилюється способами, якими охоронюваним об'єктам завдається шкода. Передусім, це позбавлення життя людини і тілесні ушкодження, які у більшості випадків спричиняють незворотну шкоду. Тобто, якщо у людини вилучити орган, то відновити цілісність організму та його функціональну злагожденість до первісного стану практично неможливо. Крім того, йдеться про погрози вбивством, фізичним чи психічним насильством, протизаконні аборти і продаж дітей для вилучення у них органів або анатомічного матеріалу, коли майбутня людина позбавляється навіть права на життя. Так це сталося у справі тульського гінеколога Р. Карагуляна, якого засуджено за продаж московським замовникам немовлят заради так званих "запчастин" ще живими, оскільки не мав необхідного технічного обладнання для трансплантації [16]; використання залежності чи безпорадного стану жертви; заздалегідь невірна констатація смерті. Останнє частіше використовується лікарями, що ще більше підриває довіру суспільства не лише до певного медичного закладу, а й до медичного обслуговування, належного рівня якого не може забезпечити держава, взагалі.

2. При цьому ступінь шкоди, що завдається суспільству, немає грошового еквіваленту, оскільки життя та здоров'я людини, органи та інші анатомічні матеріали її тіла безцінні. *Mambrorum humanorum aestimatio nemo dominus membrorum suorum* - немає ціни членам тіла людини, ніхто не хазяїн своєму тілові.

Посягання на людину - чи то на немовля, чи психічно хвору особу, чи цілком здорову - "являє собою частку негативного досвіду... і тому здатне служити прецедентом для повторення в майбутньому як особою, що здійснювала посягання, так і іншими особами"[17, с.15]. За таких умов обсяг шкоди проявляється в правовому нігілізмі, деформації правосвідомості, зневажанні суспільних правил поведінки, що встановлені державою. Неможливо оцінити також обсяг завданої родині моральної шкоди від втрати особи, яка постраждала від незаконної трансплантації у разі смерті. Наприклад - втрати матір'ю своєї дитини. Матеріальну шкоду можливо підрахувати лише у тому разі, коли особі потрібні кошти на реабілітацію та відновлення здоров'я. Так, якщо донором злочинної трансплантації стає єдиний працездатний годувальник у сім'ї, то обсяг матеріальної шкоди збільшується.

У Розділі II проекту КК України "Злочини проти життя і здоров'я особи" [18] передбачена відповідальність за порушення встановленого Законом "Про трансплантацію..." порядку пересадки органів або тканин (ст.136). Визначення у Кримінальному кодексі України спеціальних складів злочинів стосовно відповідальності за порушення закону "Про трансплантацію..." відповідно до двох об'єктів посягань - живої людини та трупу, на наш погляд, надасть можливість ефективного використання регуляторних та попереджувальних можливостей кримінального права і виконання міжнародних зобов'язань.

Жоден зі складів вбивства, за чинним законодавством, випадки позбавлення життя з метою отримання трансплантанту не охоплює. Щоб позбутися

нагромидження норм та помилок при кваліфікації таких злочинів, враховуючи принципи охорони здоров'я, Закону "Про трансплантацію..." та світовий досвід, пропонуємо до ст.93 "умисне вбивство" чинного КК України, а також до ст.110 проекту КК України, додати пункт "к" в такій редакції: "з метою використання органів та тканин людини".

Досвід показує, що а ні медична громадськість, а ні населення на сьогодні ще не готові зрозуміти і засвоїти в поведінці моральні та юридичні аспекти проблеми. Один із сучасних керівників центру нефрології, штучних органів і трансплантації органів та тканин засвідчив, що медичні працівники, в обов'язок яким поставлено констатацію смерті потенційного донора (анестезіолог, відповідальний хірург, судово-медичний експерт), бояться відповідальності. Річ у тім, що вони не знають, яка реакція буде з боку їх колег та родичів, хоча закон надає право не питати згоди родичів, якщо потенційний донор за життя не заперечував вилучення органів [19].

Спеціальний кримінально-правовий захист трансплантології в сукупності з іншими формами забезпечення цієї діяльності буде стримувати "морально нестійких" осіб від незаконних дій, а громадськості надаватиме почуття впевненості в безпеці, і взагалі, надасть належної значущості життю та здоров'ю людини в свідомості суспільства, сприятиме підтримці діяльності у сфері трансплантології.

Надійшла до редколегії 16.01.2000

Список літератури:

1. Романцова Г. Донорські нирки поза законом? // Голос України. 1997. 30 вер. 2. Волок Л. Очередь за новым сердцем // Аргументы и факты. 1998. № 42. 3. Радецький В.С. Міжнародне співробітництво по запобіганню злочинності серед неповнолітніх // Адвокат. 1998. № 1. 4. Бантишев О. Контрабанда трансплантаційного матеріалу // Крок. 1999. № 21. 5. Сборник Законов СССР. 1937. № 162. Ст.274. 6. Горелик И.И. Правовые основы пересадки органов и тканей // Сов. гос. и право. 1968. № 9. 7. Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" № 1007-XV від 16 липня 1999 р. // Голос України. 1999. № 151(2153). 8. Свиридов Б. "Мертв" закон о живом товаре. Почему? // Голос Украины. 1999. 7 лип. 9. МВС України: Звіт перед Українським народом (Про оперативно-службову діяльність органів внутрішніх справ України в 1999 році) // Міліція України. 2000. №1 (вкладиш). 10. Глушков В.А. Уголовная ответственность медицинских работников за нарушение профессиональных обязанностей / Автореф. дис. К., 1983. 11. Пуговица Н. Младенцы на экспорт // Сельская жизнь. 1997. 23 сент. 12. Для політичних гурманів. // Іменем Закону. 2000. 18 серп. 13. Дагель И.С. Условия установления уголовной наказуемости // Правоведение. 1975. №4. С.67 – 74. 14. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Сов. гос. и право. 1970. № 11. С. 101 – 103. 15. Спиридонов Л.И. Социология уголовного права. М., 1986. 16. Е. Ардабацкая. Проданные дети // Комсомольская правда. 1998. 6 фев. 17. Осадчий В.І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: Монографія. К., 1999. 18. Кримінальний Кодекс України: проект, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України. Сектор реєстрації законопроектів № 1029. К., 1998. 12 травн. 19. Алексеева С. Трансплантация органов: отдай себя другому // Хорошие Новости. 1999. №26 (405). 24 июня.